

طرح فهرست نویسی پیش از انتشار و نبود ضمانت اجرایی

○ حسین حسینی نثار

○ ارزیابی فهرستنویسی پیش از انتشار در ایران (پایان نامه کارشناسی ارشد)
○ نوش زاد فتوحی
○ استاد راهنما: دکتر عباس حرّی
○ دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۷۹

در دنیای امروز بشر با پیشرفت سریع علوم و پژوهش‌های گوناگون در نقاط مختلف جهان روبرو شده است. شاید بیش از یک دهه یا حتی دو دهه از زمانی می‌گذرد که می‌شنویم و می‌خوانیم که جهان وارد عصر اطلاعات شده است. لذا بحث اطلاع‌رسانی اهمیتی نظیر خون‌رسانی به بیماران را یافته است. همگان تشنه اطلاعاتند و اطلاعات به عنوان قدرت مطرح است. بسیاری تصور می‌کنند که به زودی خدمات اطلاع‌رسانی چندان شکل پیشرفته‌ای خواهد یافت که نیازهای اطلاعاتی افراد با یک چشم برهم زدن برآورده خواهد شد. اما این اطلاعات سازمان یافته و منسجم چگونه حاصل می‌شود؟

داده‌های فهرست‌نویسی می‌تواند به عنوان پایه و اساس برای ثبت اطلاعات فهرست‌نویسی مورد استفاده قرار گیرد و از طرفی وظیفه هر کتابدار ایجاب می‌کند که از این داده‌ها استفاده کرده و نیاز مراجعان خود را به بهترین وجه فراهم آورد. اما انجام این مهم در کتابخانه‌ها یکی از فعالیت‌های کاربر و نیازمند پرسنل متخصص است. بنابراین

داده‌های فهرست‌نویسی می‌تواند به عنوان پایه و اساس برای ثبت اطلاعات فهرست‌نویسی مورد استفاده قرار گیرد و از طرفی وظیفه هر کتابدار ایجاب می‌کند که از این داده‌ها استفاده کرده و نیاز مراجعان خود را به بهترین وجه فراهم آورد

به منظور جوابگویی به نیاز مراجعان و امکان دسترسی به تعداد بیشتری از متون و مدارک، کتابخانه‌ها به گونه‌های مختلف دست به سازماندهی منابع می‌زنند و فهرست‌نویسی پیش از انتشار نیز طریقی است که برای تسهیل امر فهرست‌نویسی، صرفه‌جویی در بودجه، نیروی انسانی متخصص و پرهیز از دوباره‌کاری صورت می‌گیرد. رانگانانان برآورد کرده است که با انجام فهرست‌نویسی

پیش از انتشار برای کلیه کتاب‌های داخل کشور که ترجیحاً باید توسط کتابخانه ملی آن کشور انجام گیرد به میزان ۷۹ درصد در نیروی انسانی فنی صرفه‌جویی خواهد شد. و ضروری است که کتابخانه ملی هر کشوری به عنوان کتابخانه مادر و به جهت وجود نیروهای متخصص کتابداری عهده‌دار برنامه فهرست‌نویسی پیش از انتشار باشد که خود الگویی برای دیگر کتابخانه‌هاست. نیروهایی که از کار سنگین فهرست‌نویسی رها می‌شوند می‌توانند در قسمت‌های دیگر کتابخانه مسؤول به ارائه خدمات کنند و موجب ارتقاء سطح کیفی کتابخانه شوند تا کتابخانه به این ترتیب پویایی لازم را بدست آورد.

طرح ملی فهرست‌نویسی پیش از انتشار تا حدودی می‌تواند به بخش فهرست‌نویسی فارسی کتابخانه‌ها کمک کند. البته موفقیت طرح بستگی به تداوم آن دارد و نیز لازم به ذکر است که این طرح در مورد کتابهایی است که، قانون واسپاری برای آنها انجام می‌گیرد و بعضی ناشران (مثل ناشران دولتی) که لزومی برای طی کردن

با انجام فهرست‌نویسی پیش از انتشار برای کلیه کتاب‌های داخل کشور که ترجیحاً باید توسط کتابخانه ملی آن کشور انجام گیرد به میزان ۷۹ درصد در نیروی انسانی فنی صرفه‌جویی خواهد شد

یافته‌ها نشان می‌دهد که ۸۷ درصد ناشران به طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار موافق هستند، لیکن نسبت به مراحل انجام آن رضایت کامل نشان نداده‌اند

مراحل قانونی نشر یک کتاب نمی‌بینند از این قاعده مستثنی هستند و تنها ناشران خصوصی که ملزم به رعایت ضوابط چاپ هستند، اجرا می‌کنند.

فهرست‌نویسی متمرکز کتابهای فارسی از بسیاری دوباره‌کاری‌ها جلوگیری می‌کند و باعث می‌شود که فهرست‌نویسی به صورت یکدست و یکنواخت و با سرعت و دقت و صحت دربیاید و در بودجه کتابخانه‌ها صرفه‌جویی شود.

طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیبا) در اسفندماه ۱۳۷۵ در هیات دولت به تصویب رسید و از مهرماه ۱۳۷۷ در کتابخانه ملی ایران (به عنوان سازمان مادر)، به اجرا درآمد. ارزشیابی هر طرح پس از گذشت یکسال از اجرای آن می‌تواند تا حدودی به تصمیم‌گیری‌ها کمک کرده و نقاط مثبت و منفی آن را کشف نماید. هدف این پژوهش بررسی وضعیت اجرای طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار در ایران است و بر آن است تا با نظرسنجی از مجریان این طرح، فهرست‌نویسان و ناشران، مشکلات احتمالی را بررسی کرده و پیشنهادهای درباره این مسئله ارائه نماید. روش پژوهش پیمایشی است و با استفاده از ابزار پرسشنامه نقطه‌نظرات گردآوری شده است. جامعه مورد مطالعه کلیه مجریان و مراکز فهرست‌نویسی پیش از انتشار در کشور انتخاب شده است و از میان فهرست‌نویسان بخش فارسی کتابخانه‌های دانشگاهی، مراکز پژوهشی و ناشران نیز به صورت تصادفی ساده نمونه‌گیری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ۸۷ درصد ناشران به طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار موافق هستند، لیکن نسبت به مراحل انجام آن رضایت کامل نشان نداده‌اند و سرعت را یکی از ملزومات این طرح دانسته‌اند. تنها ۷۰ درصد ناشران مزایای فیبا و کارایی آن را برای کتابخانه‌ها دریافته‌اند. از نظر ۵۷ درصد ناشران پرسشنامه فیبا مبهم بوده و نسبت به تکمیل آن مشکل داشته‌اند. ۷۱ درصد فهرست برگه‌های فیبا به صورت متمرکز در کتابخانه ملی انجام گرفته است و تنها ۲۹ درصد آن، به صورت غیرمتمرکز و از طریق مراکز دیگر فیبا انجام گرفته است که فهرست برگه‌های تهیه شده آنان نیز خالی از اشکال نبوده و مجدداً توسط کتابخانه ملی اصلاح گردیده است. ۷۹ درصد کتابخانه‌ها از فهرست‌نویسی پیش از انتشار استفاده می‌نمایند و ۸۳ درصد فهرست‌نویسان بر این اعتقادند که اجرای این طرح توقف کتاب را در بخش خدمات فنی کاهش می‌دهد.

یافته‌های تحقیق

۱. میزان فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیبا) در حال افزایش است. با مقایسه اسفند ۷۸ نسبت به زمان مشابه در سال ۷۷ رشد بیش از دوبرابر دیده می‌شود.

۲. طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار ضمانت اجرایی لازم را ندارد و برخی از ناشران تحت پوشش وزارت ارشاد اسلامی هم، از این طرح پیروی نمی‌کنند، به طوریکه پس از گذشت یکسال و تیم تنها شصت و هشت درصد کتابهای دریافتی کتابخانه ملی دارای فیبا است، ولیکن هشتاد و هفت درصد ناشران اعلام داشتند که به صورت مرتب انتشارات خود را به منظور فیبا به مراکز می‌برند.

۳. دیدگاه مجریان طرح فیبا بر این است که، پنجاه و هفت درصد ناشران نمی‌توانند پرسشنامه تکمیلی را با صحت کامل پر نمایند.

۴. بیشترین تصحیحات در زمینه فهرست‌نویسی پیش از انتشار در کتابخانه ملی در این موارد است: بهاء، عنوان پشت جلد، صفحه‌شمار، فروست، عنوان ...

۵. فهرست‌نویسی متمرکز هفتاد و یک درصد حجم کار طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار را انجام می‌دهد.

۶. شصت و هشت درصد ناشران به کتابخانه ملی نیاوران جهت فهرست‌نویسی متمرکز می‌روند.

۷. تعداد فیبای انجام شده در مقایسه با فهرست‌نویسی پس از انتشار تنها نیمی از نیروهای فهرست‌نویسی کتابخانه ملی را به خود اختصاص داده است.

۸. مدارک تحصیلی هشتاد و سه درصد فهرست‌نویسانی که در مراکز مجری طرح کار می‌کنند، بالاتر از لیسانس است.

۹. مدارک تحصیلی هفتاد و دو درصد فهرست‌نویسانی که در بخش فارسی خدمات فنی کتابخانه‌ها کار می‌کنند بالاتر از لیسانس است.

نتیجه‌گیری

- هشتاد و هفت درصد ناشران با طرح فهرست‌نویسی پیش از انتشار موافق هستند ولیکن پاسخ به سوالات بعدی رضایت کامل آنان را نشان نمی‌دهد، ناشران سرعت را یکی از ملزومات این طرح می‌دانند شصت و هشت درصد ناشران به نیاوران مستقیماً رجوع می‌کنند ناشران مدت زمانی که انتشارشان به تاخیر بیافتد برایشان اهمیت دارد. برخی از کتابها که حالت رقابت با کتاب دیگر دارد تاخیر یک روزه آن ضرر زیادی را به ناشر می‌رساند و یا گاه کتابهایی از لحاظ محتوایی در یک زمان خاص خریدار دارد (مثل کتابهای درسی و تستهای کنکور و ...)

- برخی از ناشران حاضرند تقبل هزینه نمایند ولی فهرستشان سریع‌تر بدستشان برسد. برخی از ناشران کارایی این طرح را برای کتابخانه‌ها نمی‌دانند و هنوز توجیه کافی نشده‌اند. آمارها نشان می‌دهد تنها هفتاد درصد ناشران مزایای فیبا و کارایی آن را برای کتابخانه‌ها

دریافته‌اند.

- پنجاه و شش درصد ناشران اعلام کردند که بیش از یک هفته برای فیبا زمان صرف می‌شود. در حالی که در آیین‌نامه اجرایی زمان فیبا را یک هفته اعلام کرده است. - شصت و چهار درصد ناشران از محل قرار گرفتن

مراکز فیبا ناراضی هستند.

- منابع مستند فهرست‌نویسی در کتابخانه‌ها بسیار ضعیف است با توجه به این نکته که در این بررسی کتابخانه‌های با بیش از ۲۰۰۰ عنوان کتاب ارزیابی شده است.

- مدرک تحصیلی هفتاد و دو درصد مجریان طرح فیبا بالاتر از لیسانس است و از میان تحصیلکرده‌ها شصت و چهار درصد مرتبط با رشته کتابداری تحصیل کرده‌اند و تنها چهل و سه درصد آنان بیش از ۱۳ سال سابقه کار در بخش فهرست‌نویسی دارند. با نگاه به آمارهای فهرست‌نویسان مراکز فیبا هشتاد و سه درصد فهرست‌نویسان دارای مدرک تحصیلی بالاتر از لیسانس هستند و از میان تحصیلکرده‌ها تنها چهل و چهار درصد رشته تحصیلی‌شان مرتبط با علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌باشد. از آمارهای فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که با توجه به این نکته که باید افرادی به عنوان مسوول مجری طرح فیبا و یا فهرست‌نویسان مراکز فیبا معرفی شوند که از لحاظ تخصص و تجربه کافی برای احراز این پست مهم را داشته باشند زمانیکه حدود ۲۰۰۰۰ کتاب را قرار است سالانه حدود ۱۴ مرکز فهرست نمایند پایستی این مراکز صلاحیت‌های لازم را از هر نظر داشته باشند. پنجاه و هفت درصد مراکز مجری طرح فیبا تنها برخی از منابع‌شان روزآمد است.

- برای هماهنگی و رفع مشکلات کلاسهای آموزشی جلسات و گردهمایی تشکیل نشده است و مصوبه‌های جدید برای مراکز مجری طرح فیبا ارسال نگردیده است. ۱۵ مراکز مجری طرح تعداد بسیار کمی از کل انتشارات را فیبا کرده‌اند و حضور کم‌رنگی را در این طرح داشته‌اند، هم‌اکنون نیز تنها به راهنمایی تکمیل پرسشنامه‌های ناشران می‌پردازند و عملاً کتابخانه ملی به عنوان مجری اصلی، بیشترین خدمات فیبا را انجام می‌دهد.

- چهل و سه درصد مراکز مجری طرح فیبا مدت زمان لازم برای فهرست‌نویسی یک کتاب به صورت بنیادی را، یک ساعت اعلام کرده‌اند و یا سی و شش درصد مجریان طرح فیبا گفته‌اند می‌توان در روز هر فهرست‌نویس ۴-۷ عنوان کتاب فهرست نماید ولیکن با این حال میانگین مدت زمان فیبا هم از نظر مراکز مجری طرح فیبا و هم از نظر ناشران بیش از یک هفته است.